

Graven achter het Postkantoor

Sint-Jansbrokken in de Kerkstraat

Ronald Glaudemans *

Juist op het moment dat de conclusie kan worden getrokken dat alles aan de Sint-Jan, zo ver mogelijk, wel is onderzocht, is een opmerkelijke ontdekking gedaan die nieuwe informatie oplevert over de gedaante van de voorganger van de huidige kerk.

Gedurende de grote restauratiecampagne die de Sint-Jan momenteel ondergaat, is uitvoerig bouw-historisch onderzoek verricht. Bij het onderzoek kwamen steeds weer verrassende elementen tevoorschijn, die niet alleen nieuw licht werpen op de bouwmethoden en -technieken die werden toegepast tijdens de bouw van de kerk, maar ook op de bouwgeschiedenis. Door vele puzzelstukjes met elkaar te verbinden is er een goed beeld ontstaan van de geleidelijke transformatie en groei van de eerste, romaanse kerk tot de grote kathedraal zoals we die nu kennen. Juist op het moment dat de conclusie kan worden getrokken dat alles aan de Sint-Jan, zo ver mogelijk, wel is onderzocht, is echter een opmerkelijke ontdekking gedaan die nieuwe informatie oplevert over de gedaante van de voorganger van de huidige kerk. Verrassend is dat deze vondst niet in of aan de Sint-Jan zelf werd gedaan, maar in de nabij gelegen Kerkstraat.

De bestaande kelder onder het voormalige postkantoor aan de Kerkstraat is onlangs aan de achterzijde uitgebreid om ruimte te bieden aan een grote fietsenstalling. Bij het uitgraven van de bouwput werd door het onderzoeksbureau BAAC een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij kwam een fundering aan het licht, die bestond uit honderden brokken tufsteen. Groot was de verbazing toen bleek dat de brokstukken bewerkt waren en allerlei gotische vormen vertoonden. De link met de nabijgelegen Sint-Jan werd snel gelegd. Nadat was gebleken, dat de

Tufstenen brokstuk met bladmotief, veertiende eeuw, gevonden achter het voormalige postkantoor in de Kerkstraat. (Foto: BAM).

betreffende fundering al in de eerste helft van de zestiende eeuw moest zijn aangelegd, werd de vondst nog interessanter. De tufstenen brokstukken, overduidelijk sloopmateriaal, zouden door die datering afkomstig kunnen zijn van al in de zestiende eeuw afgebroken delen van de kerk, die toen plaatsmaakten voor de huidige Sint-Jan. Tufsteen, een gemakkelijk te bewerken vulkanisch gesteente uit de Eifel, was vanaf het begin van de veertiende tot het einde van de vijftiende eeuw het belangrijkste materiaal waarmee de bakstenen muren van de Sint-Jan werden bekleed. De romaanse kerk was grotendeels van baksteen, maar de goti-

sche uitbreidingen ervan, die de bouwers aan het einde van de dertiende eeuw, maar vooral vanaf het begin van de veertiende eeuw realiseerden, werden aan de buitenzijde verrijkt met een tufstenen schil. Bovendien kregen deze uitbreidingen allerlei architectonische kenmerken, zoals steunberen met pinakels, balustrades en venstertraceringen van tufsteen. Ook kwam er in deze periode in de romaanse toren een nieuw gotisch portaal van tufsteen. Over de oudste, nu verdwenen delen van de Sint-Jan is relatief weinig bekend, maar door het in die tijd vanzelfsprekende hergebruik van bouwmaterialen, bestaan er toch nog aanwijzingen voor de verschijningsvorm van de voorganger van de Sint-Jan. Het is algemeen bekend dat de middeleeuwers uitermate zuinig omgingen met bouwmaterialen omdat de kostprijs ervan, zeker van natuursteen, erg hoog was. Wanneer bouwmaterialen niet meer herbruikbaar waren, deden zij deze van de hand. Zo verkochten de kerkmeesters na de sloop van delen van de romaanse kerk in 1498 aan de stad 'groter blauwe steenen (-) van St Jans, die gevallen zijn van alden pylerssen (pijlers) uutter kercken affgebroken', zo blijkt uit de stadsrekeningen.¹ Vlak daarna, in 1516, liet de overleden loodsmeester Jan Heyns in zijn testament aan de kerkfabriek 'die blaue pilaren' na, 'liggende opten kerckhoff, ende die basementen van witten steen'.² De blauwe steen die wordt genoemd staat voor Naamse (hard)steen, waarvan dus mogelijk de pilaren van de romaanse kerk gebouwd waren. Door deze bronnen krijgen we indirect een idee van het materiaalgebruik en mogelijke vormen van de afgebroken delen van de kerk.

In 1485 gaf bisschop Johannes de Horne van Luik toestemming om de laatste restanten van de oude kerk af te breken en de nieuwe kerk af te bouwen. Kort hierop brak men de noordelijke zijbeuk af en verving deze door de nog steeds bestaande dubbele zijbeuk. De gehele noordgevel van het gotische schip werd daarbij ook opgetrokken. Dit gebeurde terwijl het oude, waarschijnlijk nog romaanse schip met de aan het begin van de veertiende eeuw daar-

tegen gebouwde zuidbeuk nog gewoon bleven bestaan en in gebruik bleven. Pas in 1505 ging men daadwerkelijk over tot de afbraak van het oude schip en de zuidbeuk. In een waarschuwing aan de Bossche burgerij, die werd voorgelezen vanaf het bordes van het stadhuis en vanaf het oksaal in de kerk, werd tot de nodige voorzichtigheid bij de sloop gemaand, en gevraagd de werklieden niet te hinderen, 'want die meesters der fabrique van onser lieve vroue ende St janskercke in shertoogenbosch

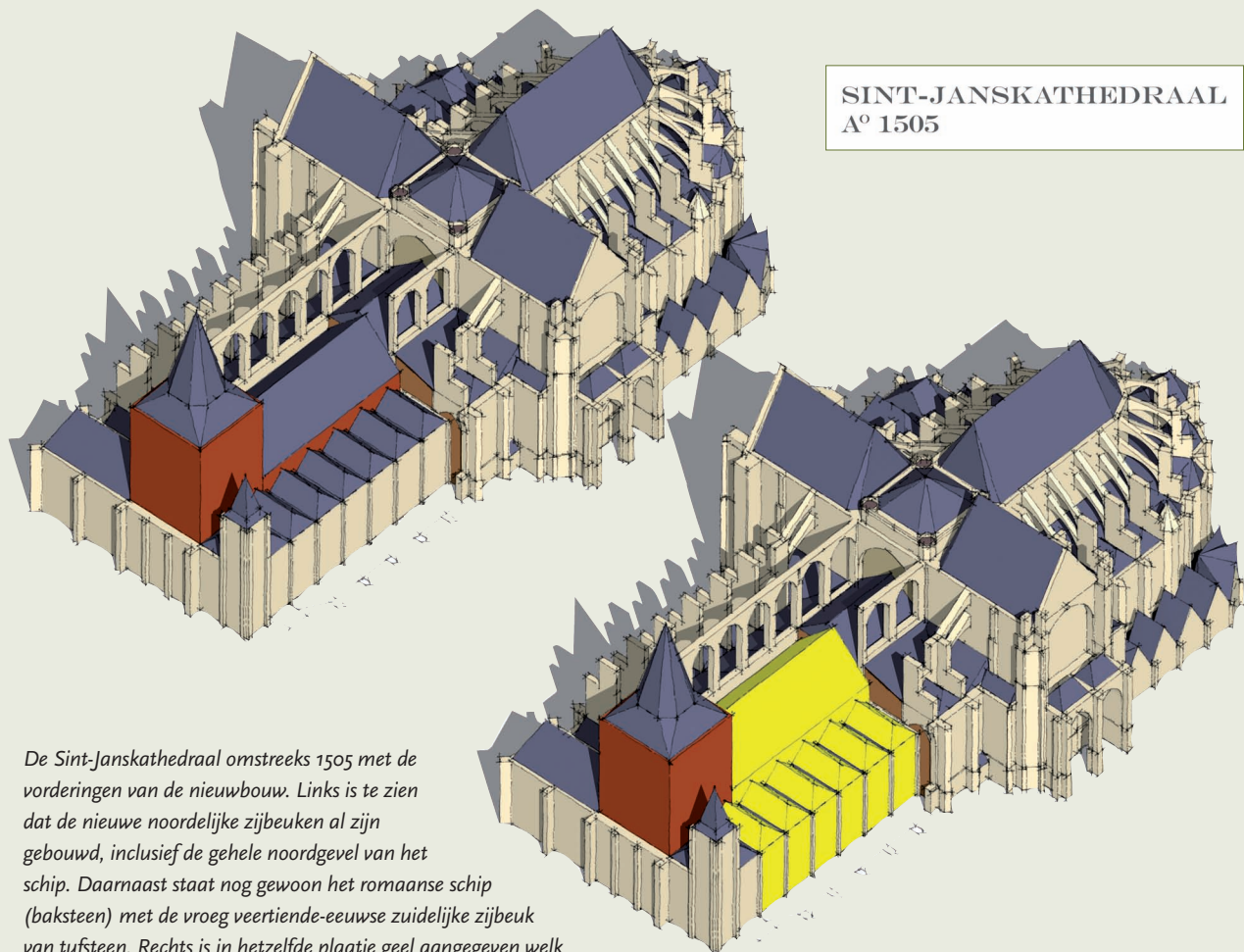
in meijninge sijn, binnen corten tijden die aude kercke af te breken ende neder te leggen om een andere van stonden aen te maeken'.³ Na de sloopactiviteiten van 1505 bleven van de veertiende-eeuwse uitbreidingen van de romaanse kerk alleen de doopkapel, met het hoektorentje, en de Mariakapel staan. Vrijwel direct begonnen met de bouw van de nieuwe zuidelijke zijbeuken. Bij de momenteel in uitvoering zijnde restauratie van diezelfde zuidbeuken werden in de vulling van de steunberen opvallend veel hergebruikte bouwmaterialen aangetroffen: bakstenen en blokken tufsteen. Niet al het sloopmateriaal is in het gebouw zelf hergebruikt, want uit de stadsrekening over het rekeningjaar

1505-1506 is op te maken dat de stad 'de gruissteen gevallen van den bouw der st. Janskerck' koopt om er de Orthense Dijk mee te verharderen.⁴ De onregelmatige brokken tufsteen van de gesloopte zijbeuk waren blijkbaar ook niet geschikt om opnieuw te gebruiken in de nieuwbouw. Deze werden waarschijnlijk eveneens verkocht, om in de puinfundering gebruikt te worden bij de bouw van een huis in de Kerkstraat.

In die fundering troffen de archeologen honderden tufstenen fragmenten, delen van pinakels, venstertraceringen, waterlijsten en balustrades, aan. Deze restanten zijn inderdaad goed gelijkend met de details die nog zichtbaar zijn aan de westelijke delen van de kerk, de Mariakapel, de doopkapel en het portaal onder de toren. Historicus Jan Hezen-

Tufstenen brokstuk, hoek van versierde waterlijst, veertiende eeuw, gevonden achter het voormalige postkantoor in de Kerkstraat. (Foto: BAM).

SINT-JANSKATHEDRAAL
A° 1505

De Sint-Janskathedraal omstreeks 1505 met de vorderingen van de nieuwbouw. Links is te zien dat de nieuwe noordelijke zijbeuken al zijn gebouwd, inclusief de gehele noordgevel van het schip. Daarnaast staat nog gewoon het romaanse schip (baksteen) met de vroeg veertiende-eeuwse zuidelijke zijbeuk van tufsteen. Rechts is in hetzelfde plaatje geel aangegeven welk deel in, of kort na 1505 werd gesloopt, om plaats te maken voor het nieuwe schip met zuidelijke zijbeuken. (Tekening: auteur).

mans beschreef in 1866 het portaal, nog vóór de rigoureuze restauratie door zijn broer Lambert: *het portaal tegen dien toren gebouwd, met fijn maar zeer vervallen beeldwerk beladen, behoort tot de dertiende eeuw*.⁵ Bij dit portaal, de huidige Luidpoort, is de oorspronkelijke tufsteen bij de negentiende-eeuwse restauratie geheel vervangen door zandsteen. Het portaal heeft daardoor een meer neogotisch uiterlijk gekregen. De oorspronkelijke vormen zijn echter wel goed gekopieerd, zodat een vorm- en stijlvergelijking nog steeds mogelijk is.

De archeologische datering van de puinfundering en het gebruikte materiaal, tufsteen, vormen op zichzelf al sterke aanwijzingen voor de herkomst van de brokken. De vorm- en stijlvergelijking van de brokken met in de bouwloods bewaarde (tufstenen) fragmenten en met de in de negentiende eeuw gekopieerde details van de westelijke kapellen, bevestigt de opvatting dat het puin afkomstig is van de in 1505 gesloopte zuidbeuk.

Van de honderden brokken is nog maar een beperkt deel gewassen en onderzocht. Komende zomer zal het onderzoek worden voortgezet en zal blijken of de fragmenten nog meer geheimen zullen prijsgeven. Zo blijkt dat puin niet altijd is, wat het op het eerste zicht lijkt.

* Ronald Glaudemans is bouwhistoricus bij de BAM en opvolger van Hans Janssen in de redactie van Bossche Bladen.

Noten

- 1 J. Mosmans, *De St Janskerk te 's-Hertogenbosch, nieuwe geschiedenis* ('s-Hertogenbosch 1931) 145, voetnoot 4. Stadsrekening van het jaar 1498: uitgave door Van Zuijlen, deel I, 43.
- 2 C. Peeters, *De Sint Janskathedraal te 's-Hertogenbosch* ('s-Gravenhage 1985) 19-20.
- 3 Peeters 1985, 19.
- 4 Stadsrekening van het jaar 1505-1506. Uitgave Van Zuijlen, deel I, 107.
- 5 J.C.A. Hezenmans, *De St. Jans-kerk te 's-Hertogenbosch en hare geschiedenis* ('s-Hertogenbosch 1866) 31.